

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

илимий-методикалық журнал № 3/2

Нөкис - 2021

МАЗМУНЫ

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Усаров Ж.Э., Расулов А.Н. Иқтисодиёт билимини такомиллаштиришнинг назарий асослари	4
Усаров Ж.Э., Бобоходжаева Л. Аралаш таълим шаклини кластер ёндашувлар асосида такомиллаштиришнинг ўзига жиҳатлари	10
Тошов М.Ж. Умумтаълим мактабларида маънавий ва маърифий тарбия ишларини мониторинг қилишнинг ўзига хос хусусиятлари	13
Эшнаев Н.Ж. Суицид ва унинг ижтимоий-психологик омиллари	20
Абдалова С.Р. Таълим сифати: муаммолар, фикр ва мулоҳазалар, тақлиф ва тавсиялар	24
Тўрақулов Б.Н., Бахтиёрлов Р.М. Мутахассисларни тайёрлашда касбий фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари	29
Рахманова М.Қ., Миржалилова Б. Б. Касб таълими талабаларининг педагогик интеграция асосида ижтимоий мослаштириш омиллари	33
Мусурманов Р. Мактаб ва ота-оналар ҳамкорлиги дарс интизомига нисбатан ўқувчиларнинг ижобий муносабатлари гаровидир	38
Мирзаева С.Р. Талаба валеологик онгининг психологик ҳимоя механизмлари билан детерминантлашуви	42
Мирзарахимова Г. Бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашда мустақил таълимнинг ўрни	47
Исламова М. Ш. Касбий дунёқарашни шакллантириш асослари	50
Жуманова Ф.У. Бўлажак ўқитувчи – бўлажак тарбиячи ҳамдир	54
Asadullaeva M. A. Inklyuziv ta'limda musiqa terapiya	57
Усаров Ж.Э., Абдусаматова Ш.С. Талабаларнинг ўзини ўзи ривожлантириш компетенцияларни шакллантириш	60
Abduxamidov S. M. San'at asarlari vositasida badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishning art-terapiya usullari	64
Egnazarova G.O. Ta'lim muassasasining innovatsion faoliyatini joriy etish xususiyatlari	66
Элмурзаева Н.Х. Педагогические требования к организации образовательного процесса в специализированных государственных образовательных учреждениях	69
Тошов М.Дж. Развитие здоровьесберегающей компетенции специалистов профессионального образования	75
Элмурзаева Н.Х., Суяров А.М. Самообразование личности в процессе профессиональной подготовки студента	77

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

Эгамбердиева Ф. Эссе жанридаги материалларда тил ва услуб масалалари	83
Egamberdiyeva F.O. Matn yaratish usullari	87
Бурханов А.А., Абдужалилова М.М. Лексические особенности просторечия русского языка	92

МУСИҚИЙ ТАЪЛИМ

Қаюмов Ж. С. Шашмақомга бахшида умр	96
Юнусов О. Ф. Ўзбек ашулачилигига мос маҳаллий ва ижрочилик миллий услублар	99
Лутфуллаев А.Қ. Ёшлар тарбияси ва мусиқа санъати	103
Юнусов О.Ф. Бўлажак мусиқа ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда Вокал фанининг аҳамияти	106
Xalilova M. M., Isoqova G. A. Musiqa madaniyati darslarida musiqa savodi faoliyati	108

уларни қўллаб-қувватлаш, кўмаклашиш, севиш ва севилиш каби гўзал туйғуларни ривожлантиради. Тарбия эса ўқувчиларга билимлар, қоидалар, қадриятлар, шахснинг ижтимоийлашуви учун керак бўлган барча анъаналарни беради.

Тарбия жараёнини бошқаришда белгиланган тартибга амал қилиш уларда билимларни кенгайтириш, дарров мулоқатга киришиш, адашган инсонни кечириш, унга кўмаклашиш, кечиримли бўлиш, ўзига ва атрофдагиларга ишониш, меҳрибон бўлиш, яхшилик қилиш, кўмак бериш туйғуларини ривожлантиради.

Ўқувчининг тўғри ва нотўғри, яхши ва ёмонни ажратишини ўқитувчининг ўзига қўйиб беради. Унга амал қилиш ёки нимани қилиш мумкин ёки мумкин эмаслиги тўғрисида берилган йўналишда ўқувчи ҳақ-ҳуқуқларини ривожлантиришига қарамай, тартибга бўйсиниши қатъий талаб этилади. Мазкур бошқарувни танлаган ўқитувчи “менинг ўқувчим идеал фазилатлар соҳиби бўлиши лозим”, деб ҳисоблайди ва ҳечқачон унга тазйиқ ўтказмайди. Ўқитувчи ўқувчининг мақсади ва ҳаракатлари ҳаёт синовларида кўмакчи бўлиб, уни бахтли қилишни ўйлайди. Ўқувчилар ўртасида яхши муносабат, маънавий яқинлик, қадриятли йўналишларнинг бирлиги, вазият ва манфаатларнинг умумийлигида пайдо бўлади.

Бугунги кунда тарбия ишларини бошқариш мамлакат ва жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётининг барқарорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этиб бормоқда.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Ш. М. Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 29-йиллига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. 2020 йил 1-сентябрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь.
3. Усманов Н. Бўлажак ўқитувчиларни миллий ғоя тарғиботига инновацион ва педагогик технологиялари.-Т.: “Фан ва технологиялар”.2012.16-бет.
4. Дугин А. Политическая философия.-М.: “Мисл”.2005.- с.83.
5. Мухина М.Психология. Учебник.-М.:“Республика”.1998.-с.16
6. Жўраев С. ва бошқ.Политология. Ўқув қўлланма.-Т.:ТДШИ.2009.-б.104.
7. Аристотел. Политика.-М.: «Мисл».1997.-с.37-38.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларни тарбиявий ишларга тайёрлаш моҳияти ва уларнинг вазифалари, усуллари қабилар илмий методик жиҳатдан асосланган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье научно и методически обоснована сущность подготовки будущих учителей к воспитательной работе, их задачи и методы.

SUMMARY

In this article, the essence of training future teachers for educational work, their tasks and methods are scientifically and methodically substantiated.

INKLYUZIV TA'LIMDA MUSIQA TERAPIYA

Asadullaeva M. A.

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti

“Musiq ta’limi” kafedrasi o’qituvchisi

Tayanch soʻzlar: inklyuziv, reabilitatsiya, musiqaterapiya, primar,oktava.

Ключевые слова: инклюзив, реабилитация, музыкальная терапия, примар, октава.

Key words: inclusive, rehabilitation, music therapy, primer, octave.

Musiqa terapiyasi-tanadagi va ruhiy kasalliklardan aziyat chekadigan bolalar va kattalarni davolash, reabilitatsiya qilish, o'qitish va tarbiyalashda musiqa ta'siri yordamidan foydalanib musiqani his-tuyg'u bilan idrok etishga asoslangan psixoterapiya usuli. Kuy ohangining ritmik asosidan va ijro etilishidan kelib chiqib, musiqa insonlarga ularning individual ichki kechinmalari va his-tuyg'ulariga qarab turli xil ta'sir etadi. Musiqani inson kayfiyatiga ta'sir etish maqsadida foydalanish mumkin.

Musiqa terapiyasi-ko'pchilik insonlar o'zlaridagi psixologik zo'riqishni bartaraf etishda, tinchlanish va fikrlarini jamlashda, hissiy holatlarini yaxshilashda qo'llaydigan qadimiy va tabiiy usuldir.

Mushohada. Inklyuziv ta'limda musiqa terapiyasidan foydalanishning maqsadi: hissiy idrok etish jarayonini rivojlantirish va tuzatish (sezish, idrok qilish, namoyish qilish), harakatlanishni kuchaytirish, nutq faoliyatidagi tutulib qolish holatlarida (ijtimoiy va shaxsiy holatdagi keskin o'zgarish tufayli yuzaga keladigan tashvishlanishni olib tashlash) reabilitatsiyaning ijobiy-hissiy muhitini yaratish;

Shu o'rinda Karl Kenigning musiqa terapiyasidagi yondoshuviga murojaat qilamiz: Musiqa organizmga chuqur ta'sir etishi uchun bemorning o'zi faol harakatda bo'lishi (kuylashi, musiqa asboblarida ijro etishi, musiqani harakatlarida namoyon eta bilishi) kerak. Musiqa terapiya mohiyatini biz "maxsus" bolalar imkoniyatlarida ruhiy rivojlantiruvchi va ruhiy his-tuyg'u jarayonlariga ijobiy va davolovchi ta'sir etuvchi, bolaning zahiradagi kuchini san'atning barcha sohalarida va umuman hayotda o'zini boshqarishga to'g'ri yo'naltirishda ko'ramiz.

Mutaxassislar musiqa terapiyasini passiv va faol shakllarga ajratadilar. Avvalo bemorlarga o'zlarining ruhiy salomatligi va davolanish jarayoniga mos keladigan turli musiqiy asarlarni tinglashni tavsiya qilinadi. Imkoniyati cheklangan bolalar bilan kamida bir marotaba muloqot qilganlar ularning ko'ngliga yo'l toppish qanchalik qiyinligini biladilar. Shu sababli, musiqada mavjud bo'lgan tabiiylik va imkoniyat so'nggi 2-3 o'n yillikda musiqa terapiyasining jadal rivojlanishining sabablaridan biri bo'lib kelmoqda.

Inklyuziv ta'limda musiqa terapiyasining foydali jihatlari quyidagilardir:

- jarayon ishtirokchilari o'rtasida ishonchni, o'zaro tushunishni mustahkamlashga yordam beradi;
- terapiya jarayonini tezlashtirishga yordam beradi, chunki ichki kechinmalar suhbatdan ko'ra musiqa yordamida osonroq ifodalanadi;
- musiqa his-tuyg'ularni faollashtiradi, ongli idrok etishni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi;
- musiqiy malakani bilvosita oshiradi, o'z-o'zini nazorat qilish va fikrlarini tartibga solish jarayoni paydo bo'ladi.

Davolashni qanchalik erta boshlansa, muvaffaqiyatga erishish ehtimoli shunchalik ko'proq bo'ladi. Shuning uchun, imkoniyati cheklangan bolalarni ikki yoshligidan boshlab musiqa terapiya yordamida davolash va rivojlantirish mumkin. Ikki yoshli bolalarda tashqi olam haqidagi tasavvur doirasi juda tor, nutqi yaxshi rivojlanmagan, asab tizimi, eshitish va visual hislari kuchsiz, harakatlari muvofiqlashmagan, e'tibori noturg'un. Odatda, bunday bolalar tovushlarni taqlid qilish, oddiy musiqiy ohanglarni bo'g'inlab kuylab berish va talaffuz qilish ko'nikma, malakalariga ega bo'lmaydilar. Bolalar musiqa bilan harakatlarini qanday muvofiqlashtirish kerakligini, bilmaydilar, eshitish va ko'rish orqali o'z hatti-harakatlari bilan tashqi signallarga munosabat biladira olmaydilar. Lekin ularda taqlidchanlik xususiyatlari bor, bu ham bo'lsa musiqiy –ritmik harakatlarda, ohanglarni hirgoyi qilishda va qo'shiq kuylashda namoyon bo'ladi. Ijtimoiy faoliyat texnologiyasi sifatida Imkoniyati cheklangan bolalarda musiqa terapiyaning afzalliklari quyidagilardan iborat:

Inklyuziv ta'limda bolalar bilan ijtimoiy faoliyat texnologiyasi sifatida musiqa terapiyasining afzalliklari quyidagilardir:

1.Mutlaq bezararlik; 2.Qo'llashning yengil va qulayligi; 3. Nazorat qilish imkoniyati; 4.Ko'p vaqt va bosim talab etuvchi boshqa davolovchi usullardan foydalanish zaruratini kamaytirish imkoniyati.

Maxsus tashkil etilgan ovoz kombinatsiyasi kompozitsiyasi yordamida psixofiziologik ta'sir qonunlariga muvofiq tashkil etilgan musiqa muvaffaqiyatli aks etishi va namoyon bo'lishi mumkin:

- Turli xil kayfiyat - quvonch, xursandlik, quvnoqlik, qayg'u, muloyimlik, tushkunlik, ishonch, tashvish;
- intellectual va irodali jarayonlar-qat'iyatlilik,g'ayratlilik,bosiqlik, g'amxo'rlik, harakatsizlik, irodasizlik, jiddiylik;
- Borliqning umumlashgan xususiyatlari ko'rinishi-kuch, yengillik, davomiyligi, yo'nalishi, kengligi, fazoviyligi;
- Harakatlarning xilma-xilligi xarakteristikasi- tez, mo' tadil, sekin, elastik, kuchli, bo'shang, egiluvchan.

Musiqiy ritmika tayanch va nutq faoliyatining buzulishida (tik xastaligida, duduqlanish, harakatlanishning nomuvofiqliligi, to'xtab qolishi) ritmni his etish, nutqda, nafas olishdagi kamchiliklarni davolashda foydalaniladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kichik guruh mashg'ulotlari shaklida ritmik o'yinlar, nafas olish mashqlari, ma'lum bir ritmni tezlashgan va sekinlashgan sur'atda bajarish kabilarda namoyon bo'lib kelmoqda.

Musiqa terapiyasining ikki turini ko'rib chiqamiz: asboblardan foydalangan holda va musiqiy asarlarni kuylash yordamidagi musiqa terapiyasi. Birinchi tur quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

- diagnostika;
- bolaning muammosiga mos keladigan asboblarni guruhini tanlash;
- bolaning o'zi afzal ko'rgan guruhda musiqa asbobini tanlash;
- ushbu asboblarning har birining ijro etilishida musiqiy qismlarni tinglash va tanlov qilishni taklif qilish;
- bolalar tomonidan tanlangan cholg'u asboblarni ijro etgan asarlar ro'yxatini aniqlash;
- yakunlovchi bosqich. Musiqiy asarlar yordamida musiqa terapiyasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:
- diagnostika;
- musiqiy asar tanlash;
- yakunlovchi asar tanlash.

Inklyuziv ta'limda bolalar bilan musiqa asarlari va musiqa asboblariidan foydalangan holda faoliyat tashkil etish mumkin.Bu jarayonda klassik musiqa asarlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Tinglash uchun quyidagi asarlarni tanlash mumkin: Bax, List, Shopen, Raxmaninov, Betxoven, Motsart,Chaykovskiy, Shubert va boshqalar.

Cholg'u sozlaridan foydalangan holda musiqa terapiyasini o'tkazish texnologiyasi:

Avvalo, mutaxassis, ham psixolog sifatida bolaning ahvolini tashxislash, uning hissiy holatini aniqlagan holda bolaga muvofiq musiqiy kompozitsiyani tanlash kerak.

Tashxis qo'yish va muammolarni aniqlagandan so'ng, bolaning muammosiga mos keladigan asboblarni guruhini tanlash kerak, shundan so'ng bir nechta vositalardan qaysi biri afzal ekani aniqlanadi. Buni quyidagi yo'llar bilan hal qilish mumkin:

a) bola yoki o'smirning o'zi afzal ko'rgan guruhdan cholg'u asbobini tanlashi;

b) Tanlangan musiqa asboblariining har biri ijrosidagi asarlardan bir qismini tinglatish va tanlov qilishni taklif qilish;

C) Ma'lum bir cholg'u asbobi ijrosidagi musiqa qismlarini tinglash. Yuqori ta'sir etuvchi musiqa asbobi tanlanadi.

Bir qator defektolog olimlarning ishlaridan biz musiqa terapiyasi turli xil differensiyalangan usullar tizimini o'z ichiga olganini ko'rishimiz mumkin, ularning ba'zilari, albatta, an'anaviy, boshqalari esa nutq buzilishining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib o'zgartiriladi.

Adabiyotlar:

1. Qodirova F.U., Methodical Cluster - An Innovative Mechanism To Increase The Efficiency Of General Secondary And Inclusive Education, Progressive Academic Publishing, 2020
2. Музыка́терапия в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья
3. Шушарджан С. В. Здоровье по нотам. - М., Изд-во АО «Перспектива», 1994. - С. 190.
4. Еремина Н. И. Восстановительная коррекция психологического статуса детей из социально неблагополучных семей методом игровой вокалотерапии. - Диссерт. на соиск. уч. ст. к. психол. н — М., РНЦ ВМ и К, 2009, - С.133.
5. Асадуллаева М.А. Мактаб ёшидаги болаларда овоз режими ва гигиенаси. Maktab va hayot .Махсус Сон № 125-26 betlar.<http://library.cspi.uz/book/68>
6. Асадуллаева М.А. Ёшларни маънавий тарбиялашда кўшикчилик санъатининг тутган ўрни. Халқтаълими 2020-№3 60-63 betlar.
7. Ш.Р.Маҳкамova. Имконияти чекланган болалар ва ҳартомонлама етук авлодни тарбиялашда мусиканинг ўрни. Махсус сон № 1 22-23 betlar.<http://library.cspi.uz/book/69>

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada inklyuziv ta'limda musiqa terapiyaning ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Imkoniyati cheklangan bolalarni ijodiy va aqliy rivojlantirishda musiqaning turli faoliyatlaridan unumli va maqsadli foydalanish muhimdir. Bu jarayonda bolalar musiqa asboblari ijrosi yoki musiqiy asarlarni kuylash yaxshi samara beradi. Maqolada bolalarning qiziqishlari va imkoniyatlarini individual tarzda aniqlab olish metodlari batafsil yoritilgan. Musiqa o'qituvchilarining asosiy vazifalaridan biri bu-inklyuziv ta'limda o'quvchilarni ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish va ijodkor bolalarni sog'lom va serqirra bo'lib ulg'ayishlari uchun barcha shart – sharoitlarni yaratgan holda ta'lim-tarbiya berishdir.

РЕЗЮМЕ

В данной статье обсуждается важность и специфика музыкальной терапии в инклюзивном образовании. Важно эффективно и целенаправленно использовать различные музыкальные занятия в творческом и интеллектуальном развитии детей с ограниченными возможностями. В этом процессе дети играют на музыкальных инструментах или поют музыкальные произведения. В статье подробно описаны методы индивидуального определения интересов и возможностей детей. Одна из основных задач учителей музыки - выявление и развитие творческих способностей учащихся в инклюзивном образовании и создание всех условий для того, чтобы творческие дети росли здоровыми и разнообразными.

SUMMARY

This article discusses the importance and specifics of music therapy in inclusive education. It is important to use a variety of music activities effectively and purposefully in the creative and intellectual development of children with disabilities. In this process, children play musical instruments or sing musical works. The article details methods for individually identifying children's interests and opportunities. One of the main tasks of music teachers is to identify and develop students' creative abilities in inclusive education and to create all the conditions for creative children to grow up healthy and diverse.

ТАЛАБАЛАРНИНГ ЎЗИНИ ЎЗИ РИВОЖЛАНТИРИШ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Усаров Ж.Э.

ЧДПИ н.ф.д.профессор.

Абдусаматова Ш.С.

Психология кафедраси катта ўқитувчиси